
La fauna de mamífers al Garraf i els seus voltants a través del registre arqueològic

Jordi Nadal Lorenzo

SERP. Departament de Prehistòria,
Història Antiga i Arqueologia
Universitat de Barcelona

Introducció

El present treball té per objectius la catalogació dels diferents estudis faunístics que s'han fet fins ara en diversos jaciments arqueològics més o menys vinculats al Garraf. De fet, la majoria dels jaciments estudiats no tenen un emplaçament ple al massís, però molt probablement aquest entraria totalment o parcialment dins les àrees de captació dels recursos explotats per les poblacions humanes que ocupaven aquests jaciments. Els límits del nostre treball seran, d'una banda, el Llobregat i, de l'altra, el Foix, tot i que en aquest cas farem una excepció i inclourem uns quants jaciments que ens ajudaran a complementar la migrada informació que en aquest sentit tenim al Garraf (la Griera, al Baix Penedès, i la Solana, al Garraf però ja al marge dret del riu Foix). Tanmateix, pensem que el cabal del Foix mai no va ser comparable al del Llobregat per considerar-lo com una frontera natural d'una entitat similar.

Amb els resultats obtinguts intentarem fer una breu síntesi sobre els processos evolutius que han patit durant el període d'estudi les poblacions de mamífers (amb una atenció especial als macromamífers) en aquesta zona. Malauradament, encara són molts els jaciments arqueològics que estan mancats d'una anàlisi de fauna. Els resultats dels diferents estudis es presenten en dos punts diferenciats. D'una banda, els jaciments pliocènic i de l'Holocè Inicial, és a dir, quan solament detectem en les poblacions humanes una economia de cacera i recol·lecció, i, de l'altra, els jaciments on ja tenim constància d'economies de producció i, per tant, hi ha presència d'animals domèstics.

Les grans variacions climàtiques i les primeres alteracions antròpiques. El Paleolític i l'Epipaleolític

L'ocupació humana al massís del Garraf durant la seva etapa caçadora-recol·lectora no sembla que fos gaire intensa –de fet mai no ho ha estat si ens basem en el registre arqueològic–, segurament a causa de la rigorositat que suposà la manca de punts d'abastament regular d'aigua.

D'aquest període paleolític tenim informació faunística de dos jaciments situats al mateix massís (coves del Gegant i del Muscle) i d'un jaciment relativament pròxim (la balma de la Griera).

La cova del Gegant (Sitges)

S'obre a la punta de les Coves, a la costa entre Sitges i Vilanova, arran de mar. De la seva excavació s'han recuperat unes quantes restes lítiques i una important col·lecció de fauna de mamífers (Canal i Carbonell, 1989: 362-363) que relacionem tot seguit.¹

Insectívors

Crocidura suaveolens

Erinaceus europaeus

Talpa europaea

Quiròpters

Rhinolophus ferrumequinum

1. Hem respectat els noms científics utilitzats pels autors en tots els treballs que no han estat fets per nosaltres. Solament hem modificat allò que hem cregut que van ser errors tipogràfics al seu moment.

Myotis myotis
Miniopterus schreibersi

Carnívors

Canis lupus
Cuon alpinus
Crocuta crocuta
Felis pardus
Lynx pardina

Lagomorfs

Oryctolagus cuniculus
Lepus capensis

Rosegadors

Hystrix cristata
Sciurus vulgaris
Eliomys quercinus
Microtus sp.
Apodemus sylvaticus

Artiodàctils

Bos primigenius
Cervus elaphus

Perissodàctils

Equus germanicus
Equus gallicus
Equus hydruntinus
Dicerorhinus tichbergensis

De l'anàlisi d'aquesta llista es desprèn l'existència d'una situació ambiental de tipus temperat, segurament corresponent al començament del Würm. Si les restes són aportades per l'home al jaciment (fonamentalment grans mamífers), hauríem de suposar que les àrees de captació es dirigirien fonamentalment cap a la plana costanera que s'estendria sota les coves, més que cap al mateix massís.

La cova del Muscle

A uns 10 metres de la cova del Gegant, també arran de l'actual línia de costa, on, igual que al jaciment anterior, foren recuperades unes quantes restes lítiques d'aire mosterrià i elements faunístics (Canal i Carbonell, 1989: 363-364):

Oryctolagus cuniculus
Cervus elaphus
Bòvids
Èquids
Crocuta spelaea
Equus asinus hydruntinus
Lynx spelaea
Elephas
Rupicapra
Capra

Els resultats paleoambientals serien semblants als del jaciment anterior. L'orientació de la cacera seria també fonamentalment a la plana costanera, però en aquest cas també hi ha una certa explotació d'espècies que viurien a les valls o a les zones més escarpades del massís (petits bòvids).

El nivell paleolític de la balma de la Griera

La balma de la Griera es troba al municipi de Calafell (Baix Penedès), a uns 3 quilòmetres de l'actual línia de costa i a 85 metres sobre el nivell de la mar. Ara com ara, és el jaciment de caçadors-recol·lectors del Paleolític Su-

perior més proper al massís. Presenta un desenvolupament cronològic de dues fases: en primer lloc, un nivell (nivell III) de fase gravetiana o protosolutriana, amb una datació de 21.255 ± 350 BP i del qual ara descriurem les restes faunístiques recuperades; i, en segon lloc, un nivell de fase epipaleolítica, del qual parlarem en el punt següent.

Les restes òssies recuperades en el nivell paleolític ens han permès descriure la presència de les espècies següents (Nadal, 1998; Fullola *et al.*, 1994):

Equus caballus
Cervus elaphus (?)
Canis lupus (?)
Oryctolagus cuniculus

De fet, les úniques restes clares en aquest moment, que representen la gran majoria de la fauna identificada, corresponen a cavall salvatge. Les restes de cérvol són petits fragments d'esmalt dentari d'identificació dubtosa. Les restes d'un carnívor de mida considerable han estat classificades provisionalment com a corresponents a llop, a l'espera d'un estudi exhaustiu.

La gran abundància de cavalls sembla associada a una fase de clima bastant fred i de paisatge obert. L'orientació de les estratègies de cacera es matindrien vers la plana costanera, tot i que no es pot descartar que el jaciment, situat enmig d'una vall prou tancada, funcionés com a punt estratègic per interceptar ramats que el travessessin durant migracions entre la plana penedesenca i la litoral.

El nivell epipaleolític de la balma de la Griera

El nivell següent, cronològicament parlant, de la balma de la Griera (nivell II) correspon a una ocupació epipaleolítica, que caldria situar en un moment d'inici de l'Holocè, amb un clima molt proper a l'actual. La fauna recuperada en aquest nivell correspon als taxons següents:

Cervus elaphus
Sus scrofa
Lynx sp.
Canis sp.
Vulpes vulpes
Oryctolagus cuniculus
Apodemus sylvaticus
Rattus rattus
Microtus dudecimcostatus
Crocidura russula
Talpa europaea
Erinaceus europaeus

Els resultats d'aquesta llista, però, cal matisar-los. En primer lloc, hem de dir que el conill representa més del 85% de les restes de mamífer recuperades en aquest nivell, mentre que cap de les grans espècies (artiodàctils i carnívors) suposen més de l'1% (Nadal, 1998; Fullola *et al.*, 1997). Pel que fa als rosegadors i els insectívors, és molt possible que es tractin en gran part de mesclades de material procedent del nivell superficial d'època històrica (restes d'egagròpiles d'ocells rapinyaires que niaven a la paret de l'abric). Aquesta és la interpretació que hi donem, ara com ara, a la problemàtica resta de rata en aquest nivell prehistòric.

En tot cas, aquest nivell reflecteix una situació paleoambiental prou diferent a la del nivell anterior: han desapare-

gut els cavalls del registre i augmenta la presència d'artiodàctils típics de parc o bosc temperat (cérvol i senglar). Determinades espècies de micromamífers, tot i la problemàtica del seu origen arqueològic, apuntarien cap a una interpretació d'aquest tipus.

Les grans modificacions antròpiques. L'aparició dels animals domèstics i la pèrdua de diversitat faunística. La prehistòria recent i l'època històrica

Amb l'arribada del Neolític, en unes dates que per a Catalunya estarien pròximes al final del vi mil·lenni aC, les ocupacions humanes a la zona estudiada es generalitzen (els jaciments al mateix massís són molt esparsos, però no pas pels seus voltants). Tanmateix, la diversitat faunística davalla constantment fins a arribar a la situació actual. Les dades arqueozoològiques d'aquests jaciments demostren la importància que van assolint els mamífers domèstics dins l'economia humana i la rarefacció en els conjunts osteològics dels mamífers salvatges. A partir d'ara, la presència de certes espècies salvatges ens permet destacar exclusivament la seva existència i, fins i tot, moltes vegades són el darrer registre que tenim d'aquesta presència.

Cova de Can Sadurní

La cova de Can Sadurní es troba al municipi de Begues (Baix Llobregat), a uns 2 quilòmetres al NO del poble. El seu desenvolupament estratigràfic és prou important, amb nivells corresponents al Neolític Antic, Eneolític, Edat del Bronze i època iberoromana, amb posteriors ocupacions més esporàdiques (Edo *et al.*, 1986). El nombre d'espècies de mamífers recuperats en aquests nivells és molt important (Millán i Blanch, 1989), tot i que en determinats casos aquestes determinacions són sorprenents i caldria, com a mínim, posar-les en dubte. Seria, per exemple, el cas de la daina. La relació és la següent:

Rosegadors

Clethrionomys glareolus
Arvicola sapidus
Microtus agrestis
Microtus duodecimcostatus
Micromys minutus
Rattus rattus
Mus musculus
Apodemus sylvaticus
Mus spretus
Sciurus vulgaris
Eliomys quercinus

Lagomorfs

Lepus europaeus
Oryctolagus cuniculus

Insectívors

Suncus etruscus
Crocidura russula
Erinaceus europaeus

Quiròpters

Barbastella barbastella
Pipistrellus pipistrellus
Tadarida teniotis

Carnívors

Meles meles

Lutra lutra
Martes martes
Felis sylvestris
Lynx pardina
Vulpes vulpes
Canis lupus

Artiodàctils

Cervus elaphus
Dama dama (!)
Capreolus capreolus
Sus scrofa

Animals domèstics

Capra hircus
Ovis aries
Bos taurus
Sus domesticus

Mines prehistòriques de Gavà

Dins del mateix nucli de Gavà, existiria una utilització del jaciment durant el Neolític Antic i Mitjà principalment. La llista de mamífers que presentem aquí és la síntesi de diverses anàlisis i publicacions corresponents tant a les ocupacions del Neolític Antic Postcardial com del Neolític Mitjà (Estévez, 1986; Saña, 1994; Bosch, 1998):

Fauna salvatge

Cervus elaphus
Sus sp.
Equus caballus
Oryctolagus cuniculus
Felis sylvestris
Vulpes vulpes
Monachus monachus

Fauna domèstica

Ovis aries
Capra hircus
Bos taurus
Sus domesticus
Canis familiaris

El pujolet de Moja (Olèrdola). Estructures neolítiques

Situat ja a la plana penedesenca, l'esmentem aquí per la seva proximitat als contraforts del massís del Garraf. El jaciment, a l'aire lliure, presenta estructures corresponents al Neolític i a l'Edat del Ferro (Mestres *et al.*, 1997). Els mamífers apareguts en les estructures neolítiques són els següents:

Fauna salvatge

Vulpes vulpes

Fauna domèstica

Bos taurus
Ovis aries
Capra hircus
Sus domesticus

La cova Verda

Se situa molt propera a les coves ja revisades del Gegant i del Muscle, a Sitges (Garraf). El seu desenvolupament cronològic va d'un Neolític Recent / Calcolític Antic fins a un Bronze Mitjà (Petit i Rovira, 1980). La fauna estudiada (Estévez, 1980) no està publicada, però, segons les diferents ocupacions. Aquest investigador va rebre, segurament, les restes faunístiques mesclades. A la publicació esmenta-

da s'intenta fer una separació del material segons pàtines. A més del material d'atribució holocena, hi ha un petit conjunt de restes òssies que podrien correspondre a època plistocènica. En tot cas, aquestes últimes no aporten dades noves als resultats de les coves del Gegant i del Muscle.

La relació de les espècies aparegudes i atribuïdes als nivells holocens és la següent:

Fauna salvatge

Sus scrofa

Cervus elaphus

Capra pyrenaica

Canis sp. (podria ser llop o gos)

Felis sylvestris

Oryctolagus cuniculus

Fauna domèstica

Sus domesticus

Bos taurus

Ovis aries

Capra hircus

Pou Nou 1

Situat –com en el cas del Pujolet de Moja– a prop dels contraforts del massís del Garraf (Olèrdola, Alt Penedès), es tracta d'un assentament de l'Edat de Bronze. La fauna recuperada és escassa (Nadal, 1993). Entre els mamífers cal esmentar els següents:

Fauna salvatge

Apodemus sylvaticus

Fauna domèstica

Ovis aries

Bos taurus

Sus (domesticus?)

Pujolet de Moja. Ocupacions de l'Edat del Ferro

Com en el cas de les anteriors estructures neolítiques d'aquest mateix jaciment, la relació de fauna de mamífers és bastant escassa (Mestres *et al.*, 1997):

Fauna salvatge

Cervus elaphus

Oryctolagus cuniculus

Fauna domèstica

Bos taurus

Ovicaprins

Sus domesticus

Canis familiaris

Equus caballus

Pel que fa a jaciments d'època protohistòrica (ibèrics) o plenament històrics, sobta la manca de dades arqueozoològiques, tot i que l'augment de jaciments d'aquestes cronologies més modernes és gairebé exponencial. Nosaltres hem recollit els que esmentem a continuació.

La Solana (Cubelles, Garraf)

El jaciment de la Solana és situat al municipi de Cubelles (Garraf), en una de les zones que han quedat afectades per l'ampliació de l'autopista A-16, que travessa la comarca. La seva excavació fou conseqüència d'aquesta ampliació. La cronologia del material faunístic analitzat correspon majoritàriament a l'antiguitat tardana.

Fauna salvatge

Cervus elaphus

Oryctolagus cuniculus

Meles meles

Ziphius cavirostris

Cal destacar la importància en nombre d'individus dels cérvols i del seu estat de conservació. Això ens fa pensar que va existir en el jaciment algun tipus de gestió per part dels grups humans d'aquesta espècie salvatge (la qual cosa no és estranya en contextos d'època romana).

Fauna domèstica

Ovis aries

Capra hircus

Bos taurus

Sus domesticus

Equus caballus

Equus asinus

Canis familiaris

Sant Pere de Gavà (Gavà, Baix Llobregat)

Aquest jaciment, situat al mateix nucli de la ciutat de Gavà (Baix Llobregat), presenta un desenvolupament cronocultural molt important, amb nivells tardoromans, medievals i moderns (Estrada *et al.*, 1993). La fauna recuperada és la següent:

Fauna salvatge

Cervus elaphus (en les fases fins al segle xi)

Castor fiber (en la fase dels segles iv-vi)

Oryctolagus cuniculus (en la fase dels segles iv-vi)

Sus sp.

Fauna domèstica

Ovicaprins

Bos taurus

Sus sp.

Equus sp.

Canis familiaris

La no-determinació específica de *Sus* podria representar la presència tant de senglars com de porcs domèstics.

Consideracions finals

La revisió dels resultats arqueofaunístics de diversos jaciments situats als voltants del massís del Garraf, ens permeten veure l'evolució que durant els darrers 100.000 anys han patit les poblacions de mamífers en aquesta zona. Lògicament, les característiques geològiques del massís han tingut una importància vital en la presència o absència de determinades espècies. El fet que treballem amb restes recuperades en jaciments amb presència humana ens obliga a pensar que no necessàriament les espècies localitzades han de tenir un vincle estret amb el lloc on s'han trobat, sinó que podria existir una certa al·loctonia, en tot cas, sempre als voltants del massís.

Les faunes estudiades i la seva distribució en els jaciments ens permeten de diferenciar quatre moments amb tres trencaments importants.

– La primera etapa dura fins a aproximadament el començament del Paleolític Superior (c. 35.000 BP). Hi

trobaríem una fauna exòtica, de clima temperat però amb espècies totalment estranyes, entre les quals destacaríem grans herbívors (espècies extingides de rinoceront i elefant) o grans carnívors (hiena i lleopard). D'aquest moment tindríem els conjunts faunístics de les coves del Gegant i del Muscle.

– Al començament del Paleolític Superior, aquests animals desapareixen de la nostra zona d'estudi, però també de gairebé tots els jaciments catalans contemporanis. Nosaltres pensem que l'arribada de l'home anatòmicament modern, amb una important expansió poblacional i una nova tecnologia de cacera, fou el responsable principal d'aquestes desaparicions. Els grans carnívors patirien més directament la competència pels llocs d'hàbitat i els recursos alimentaris feta per l'home. D'aquest moment solament disposem dels resultats, una mica allunyats, de la balma de la Griera, que representaria una ocupació en un període climàtic bastant fred, on predominarien els cavalls salvatges, animals adaptats a paisatges desforestats i que ocuparien les planes, litorals i interiors, als voltants del Garraf.

– L'arribada del clima temperat actual amb l'inici de l'Holocè no va representar en un primer moment el canvi de les estratègies econòmiques dels grups humans, que van continuar sent caçadors-recol·lectors. Tanmateix, les espècies salvatges s'adapten a la nova situació climàtica. Si abans l'espècie més freqüent entre els grans herbívors era, als jaciments arqueològics, el cavall, ara aquest es veu substituït per altres animals més boscos, especialment el cérvol i el senglar. El fet de ser, però, animals de comportament menys gregari o més difícils de caçar enmig d'una vegetació més atapeïda, afavoriria la cacera d'altres animals de mida més petita i fins ara poc aprofitats. L'espècie més ben representada a l'Epipaleolític (nivell II de la Griera) és, sens dubte, el conill.

– Finalment, amb un clima temperat i amb l'aparició de les economies de producció durant la prehistòria recent i ja en època històrica, les espècies salvatges es van fer més rares en els contextos arqueològics. Un major nombre de jaciments ens ofereixen per a aquest moment una llista més llarga d'espècies salvatges, però sempre són proporcionalment més escasses que les espècies domèstiques. Tenim la prova de l'existència relativament moderna d'espècies avui ja extingides a la nostra zona d'estudi: cérvol, cabirol, castor i fins i tot vell marí a la costa (la presència esporàdica de cetacis ens obliga a no considerar com a espècie extingida la balena de Cuvier). Curiosament, una de les espècies que millor s'adaptaria a l'entorn del massís, la cabra salvatge, és poc o gens representada en els jaciments d'època històrica. Nosaltres creiem que això es deu a dos factors: en primer lloc, al fet que els jaciments estan majoritàriament fora de les zones més abruptes i, en segon lloc, a l'escassetat general de restes d'animals salvatges, que pot haver provocat que algunes restes de *Capra pyrenaica* hagin restat classificades entre els ovicaprins domèstics, especialment quan les restes òssies presenten un alt grau de fragmentació i la seva discriminació mètrica no és possible.

Bibliografia

Bosch, J. (1998). «Peixos, xarxes i arpons: l'aprofitament de recursos aquàtics a la prehistòria». *La Plana del Baix Llobregat*, 16: 4.

Bosch, J.; Estrada, A. (1994). *El neolític postcardial a les Mines Prehistòriques de Gavà (Baix Llobregat)*. Rubricatum O. Gavà. 291 pàg.

Canal, J.; Carbonell, E. (1989). *Catalunya Paleolítica*. Girona: Institut Francesc Eiximenis. 436 pàg.

Edo, M.; Millán, M.; Blasco, A.; Blanch, M. (1986). «Resultats de les excavacions de la Cova de Can Sadurní (Begues, Baix Llobregat)». *Tribuna d'Arqueologia 1985-1986*. Pàg. 33-41.

Estévez, J. (1980). La Cova Verda: estudi de les restes faunístiques. A: Petit i Rovira (1980). *El jaciment arqueològic...* Pàg. 66-75.

Estévez, J. (1986). «Estudi de la fauna». A: Villalba *et al.* (1986). *Les Mines Neolítiques...* Pàg. 171-184.

Estrada, A.; Izquierdo, P.; Nadal, J.; Sintas, E. (1993). «Excavacions a la Rectoria de Sant Pere de Gavà: dades sobre l'evolució de la dieta (de la Baixa Romanitat a l'Edat Moderna)». A: *I Jornades de Recerca Històrica i Social del Baix Llobregat*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Pàg. 445-457.

Fullola, J.M.; Bartrolí, R.; Cebrià, A.; Bergadà, M.; Farell, D.; Nadal, J. (1994). El Paleolític Superior de Catalunya: el Gravetiense de la Balma de la Griera (Calafell, Baix Penedès, Tarragona). A: *Ier Congrés de Arqueologia Peninsular. Trabalhos de Antropologia e Etnografia*. V.III. Sociedade Portuguesa de Antropologia e Etnologia. Pàg. 35-51.

Fullola, J.M.; Bartrolí, R.; Cebrià, A.; Bergadà, M.; Nadal, J.; Estrada, A. (1997). «El Epipaleolític de la Balma de la Griera (Calafell, Baix Penedès, Tarragona) en el context del EN peninsular». A: *II Congreso de Arqueologia Peninsular*. T.I. Fundación Rey Alfonso Henriques. Zamora. Pàg. 327-347.

Millán, M.; Blanch, M. (1989). «Reconstrucció del paleoambient de la vall de Begues a partir de l'estudi de la meso-microfauna de cordats de la cova de Can Sadurní. A: *I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat*. Vol. I. pàg. 80-86.

Mestres, J.; Nadal, J.; Senabre, M.R.; Socias, J.; Moragas, N. (1997). «El Pujolet de Moja (Olèrdola, Alt Penedès), ocupació d'un territori durant el neolític i la primera edat del ferro». *Tribuna d'Arqueologia 1995-1997*. Pàg. 123-148.

Nadal, J. (1993). «Resultats de l'anàlisi arqueozoològica del Jaciment de Pou Nou (Olèrdola, Alt Penedès)». *Olerdulae*, XVIII. Pàg. 112-120.

Nadal, J. (1998). *Les faunes del Plistocè final - Holocè a la Catalunya Meridional i de Ponent. Interpretacions tafonòmiques i paleoculturals*. Barcelona: Universitat de Barcelona [tesi doctoral inèdita]. 662 pàg.

Petit, M.A.; Rovira, J. (1980). *El jaciment arqueològic de la Cova Verda i alguns problemes del Neolític i l'Edat del Bronze a Catalunya*. Barcelona: Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona (Quaderns de Treball, 3). 81 pàg.

Saña, M. (1994). «Gestió i explotació de recursos faunístics (macrofauna)». A: Bosch i Estrada (1994). *El neolític postcardial...* Pàg. 179-185.

Villalba, M.J.; Bañolas, L.; Arenas, J.; Alonso, M. (1986). *Les Mines Neolítiques de Can Tintorer, Gavà*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. 203 pàg.

La fauna de mamíferos en el Garraf y alrededores a través del registro arqueológico

En este trabajo se presenta una recopilación de los datos de los mamíferos aparecidos en contextos arqueológicos (yacimientos con presencia humana) en el macizo del Garraf y alrededores. El margen cronológico estudiado abarca desde el Paleolítico Medio (100.000-40.000 BP aprox.) hasta la edad moderna. Los resultados proceden de estudios arqueozoológicos publicados, así como también de algunos análisis inéditos realizados por nosotros mismos.

Los resultados demuestran una transformación de la fauna de mamíferos en el macizo del Garraf y alrededores debida a los cambios climáticos del Pleistoceno Superior y Final y de los inicios del Holoceno, pero también de la fuerte presión antrópica llevada a cabo ya en época histórica. La principal consecuencia ha sido la desaparición casi total de las diferentes especies de mamíferos salvajes y su sustitución por las razas domésticas.

Archaeological records of mammals in Garraf and the surrounding area

This work presents a compilation of mammal records appearing in archaeological contexts (archaeological deposits with human presence) in the Garraf Massif and surrounding areas. The chronological period studied covers the Middle Palaeolithic (around 100,000-40,000 years B.P.) to the modern day. The results are based on published archaeo-zoological studies, as well as on unpublished analyses carried out by the authors.

The results show a transformation in the mammal fauna in the Garraf Massif and surrounding areas caused by the twin factors of climatic change during the Upper Pleistocene and the beginning and end of the Holocene, and important human pressure during the historical era. The main consequence is the all but complete disappearance of wild animal species and their substitution by domestic races.